

EWARYST KOWALCZYK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

CHRZEŚCIJAŃSKA DOBROCZYNNOŚĆ W PRAWIE RZYMSKIM NA PRZYKŁADZIE INSTYTUCJI DOBROCZYNNYCH

I

Działalność dobroczynna stanowi jeden z przykładów aktywności ludzkiej przejawiający się w każdym momencie historii. Obserwacja oczywistych faktów związanych ze zjawiskiem dobroczynności pozwala na wskazanie jej elementów, tj. szczególnych, związanych z zamiarem świadczenia pomocy, powodów podjęcia takiej działalności; określenie wymagających pomocy adresatów działalności dobroczynnej oraz określonych form tej działalności.

Wyrazem dobroczynności jest szczególnie motywacja osób ją świadczących związana z chęcią pomocy. Łacińskie terminy opisujące dobroczynność – takie jak *caritas*, *liberalitas*, *munificentia* czy *misericordia*¹ – nawiązują do aktywnej, bezinteresownej postawy człowieka odpowiadającego na potrzeby drugiego.

W nauczaniu chrześcijańskim altruistyczne motywy działalności dobroczynnej podlegały szczególnej refleksji. Nie ma wątpliwości, że miłosierdzie stanowiło esencję nauczania Chrystusa. Można przywołać choćby treści dotyczące Kazania na Górze, a w tym błogosławieństwo miłosierdzia czy ukrytej jałmużny². Zgodnie ze słowami apostoła Jakuba, niesienie pomocy sierotom i wdowom było istotą pobożności³. Rzeczywiście, dobroczynność chrześcijańska, chyba bardziej niż inne jej przykłady, miała charakter doświadczenia religijnego⁴. W opinii Ignacego Antiocheńskiego *poganie* (w przeciwieństwie do chrześcijan) *nie przejmują się czynami miłosierdzia, nie troszczą się o wdowy, sieroty, dotkniętych nieszczęściem, więźniów czy zwolnionych z więzienia, głodnych czy spragnionych*⁵. Wyrazem nowej jakości motywacji praktykujących dobroczynność była także, rozpowszechniona

¹ Można przywołać hebrajskie określenie צדקה (*zedakah* czy greckie *φιλανθρωπία*).

² Mt 5,5; 6,3.

³ Jk 2,27.

⁴ 1 J 3,17.

⁵ Ignacy Antiocheński. *List do Smyrneckichków* 8, tłum. W. Kania, w: *Świadkowie naszej tradycji. Pisma Ojców Kościoła*, Poznań 1924.

w nauczaniu chrześcijańskim, idea „radosnego dawcy”, nawiązująca do nauczania Nowego Testamentu idei dobrowolnej ofiarności⁶.

Dobroczynność to działanie skierowane do osób, które pomocy potrzebują. Pomoc charytatywna Kościoła adresowana była do różnych grup społecznych. Objęte nią były między innymi wdowy i sieroty, biedni, pielgrzymi, chorzy, więźniowie czy starcy⁷. Adresaci dobroczynności nie mieli podlegać segregacji ze względu na przynależność narodową czy pozycję społeczną. Uniwersalizm w dobroczynności korespondował przy tym z uniwersalistycznym duchem nowej religii: *Nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika ani człowieka wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie*⁸.

Wreszcie dobroczynność to szczególne formy aktywności, których celem jest świadczenie określonych dóbr. W czasach apostołskich dobroczynność chrześcijańska wyrażała się poprzez tradycyjne, indywidualne udzielanie pomocy potrzebującym, tworzenie wspólnych kas⁹, dokonywanie coniedzielných lub comiesięcznych składek¹⁰ czy wykupywanie więźniów¹¹.

Jednak od IV wieku nastąpił zasadniczy przełom w sposobie prowadzenia działalności dobroczynnej, polegający na powstaniu oryginalnej formy czyli instytucji dobroczynnych¹².

Przedmiotem rozważań w niniejszym przedłożeniu jest ostatni ze wskazanych aspektów działalności dobroczynnej, a mianowicie jej forma. Celem niniejszego

⁶ Mysł ta podejmowana była w nauczaniu greckich oraz łacińskich Ojców Kościoła, a w tym Klemensa Aleksandryjskiego, Grzegorza z Nazjanu czy Jana Chryzostoma, Hieronima, Ambrożego i Augustyna. 2 Kor. 8, 11. 12. 19; 9, 2. 7; Klemens Aleksandryjski, *Quis dives salvetur?*, *Patrologiae cursus completus, series Graeca* (dalej: PG), Paris 1844, 9, 638; Jan Chryzostom, *In epistulae ad Romanos, Homilia* 21, 2, PG 60, 603-4; Hieronim, *Epistula* 118, 5, *Patrologiae cursus completus, series Latina* (dalej: PL) Paris 1844, 22, 960-966; Ambroży, *De officiis Ministrorum*. 1, 30, PL 16, 70-74; Augustyn, *In Psalm* 42, 8, PL 36, 482; E. F. Bruck, *Die Gesinnung des Senders bei Johannes Chrysostomus, Mnemosyna Pappoulas*, Athen 1934, s. 66-72; B. Łapicki, *Misericordia in prawie rzymskim, w: Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, Lwów 1936, t. 2, s. 1-15; E. F. Bruck, *Über römisches Recht in Rahmen der Kulturgeschichte*, Berlin-Göttingen-Heidelberg 1954, s. 127, 131, 132, 156; B. Łapicki, *O spadkobiercach ideologii rzymskiej*, Łódź 1962, s. 53; T. Kunderewicz, *Nauka Ojców Kościoła w przedmiocie rozporządzeń testamentowych i darowizn na cele dobroczynne*, „Prawo Kanoniczne” 25.1-2 (1982), s. 313-316.

⁷ *Concilium Carthaginense*, c. 83 (345/8), PL 67, 215; L. Amirante, *Prigionia di guerra. Riscatto e postliminium*, II, Napoli 1969, s. 314-326; W-D. Hauschild, *Armenfürsorge*, II: *Alte Kirche*, „Theologische Realencyclopädie” 4 (1976), s. 14-23; A. Jonecko, *Bazyli Wielki z Cezarei Kapadockiej i jego działalność w dziedzinie szpitalnictwa i opieki społecznej*, „Zdrowie Publiczne” 93 (1982), s. 595-600; W. Ceran, *Jan Chryzostom o leczeniu i lekarzach*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 48 (1993), s. 3-26; J. Grzywaczewski, *Duszpasterska opieka nad więźniami w starożytności chrześcijańskiej*, „Vox Patrum” 30-31 (1996), s. 249-258.

⁸ Ga 3, 28.

⁹ Dz 4:31.34-35.

¹⁰ 1 Kor 16, 1-4.

¹¹ Cyprian, *Epistula* 60, PL 4, 400.

¹² W. Schönfeld, *Die Xenodochien in Italien und im Frankreich im frühen Mittelalter*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Weimar (dalej: ZSS Kan. Abt.), 43, 12 (1922), s. 1-54; F. Boschof, *Armenfürsorge im Frühmittelalter: xenodochium, marticula, hospitale pauperum*, „Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte” 71 (1984), s. 153-174; I. Milewski, *Rozwój chrześcijańskich instytucji dobroczynnych w zachodniej części Cesarstwa Rzymskiego w IV i V wieku*, „Przegląd Religioznawczy” 4, 182 (1996), s. 1-15.

przedłożenia jest odpowiedź na pytanie o zakres wpływu praktyki chrześcijańskiej na postanowienia prawa rzymskiego poklasycznego w zakresie wybranego sposobu prowadzenia działalności dobroczynnej, czyli instytucji dobroczynnych. Osiągnięcie wskazanego celu wymaga porównania treści źródeł chrześcijańskiej praktyki z regulacjami prawnymi dotyczącymi instytucji dobroczynnych.

II

Jak wynika ze źródeł pierwsze instytucje dobroczynne powstawały w ramach kościoła biskupiego i przy wykorzystaniu majątku pozostającego w dyspozycji biskupa. Przykładem duchownego, który wypełniał ten obowiązek był biskup Sebasty Eustasz, twórca wielu ksenodochów¹³. Zdaniem Jana Chryzostoma, utrzymanie takich instytucji było jednym z głównych powinności biskupa¹⁴.

Również klasztory, głównie pod wpływem przykładu i nauczania Bazylego Wielkiego¹⁵, stały się w IV wieku miejscem, gdzie świadczone w różnych formach pomoc na rzecz potrzebujących. Klasztory podejmowały się, zgodnie z rozpowszechnionym w nauczaniu chrześcijańskim wzorem gościnności w osobie Abrahama, urządzania gościny dla podróżujących, obcych przybyszów, bezdomnych czy sierot¹⁶. W wieku IV klasztory rozpoczęły także działalność zblizoną do tej, jaką prowadziły sierocińce. Działalność dobroczynną organizowano zwykle poprzez wydzielenie odpowiedniej części budynku klasztornego nazywanej zazwyczaj *ξενοδοχείον, xenodochium*¹⁷.

Tworzenie instytucji dobroczynnych było także przedmiotem działalności osób indywidualnych. Byli wśród nich cesarze i członkowie rodziny cesarskiej, jak na przykład córka cesarza Arkadiusza, Pulcheria¹⁸ czy Justynian i Teodora¹⁹. Założycielami były także osoby prywatne, jak na przykład Fabiola, która ufundowała *nosocomium*²⁰, czy jej mąż Pammachiusz, który ufundował *xenodochium* w Portus Traiani²¹, a także wiele innych osób, o których wspominają źródła²².

Zarząd nad instytucją dobroczynną sprawowany był, najczęściej na początku kształtowania się chrześcijańskich instytucji charytatywnych, przez samego biskupa. Pozycja zwierzchnika nad kościelnymi instytucjami charytatywnymi w ramach diecezji gwarantowana była biskupowi postanowieniami kościelnymi. Świadczą o tym kanony Soboru Chalcedońskiego z 451 roku, nakazujące przełożonym domów dla ubogich (*ptocheis*), klasztorów oraz świątyń podległość biskupowi właściwemu ze względu na miejsce ich zamieszkania²³. Na mocy tego kanonu duchowni przełożeni,

¹³ Sozomen, *Historia Ecclesiae* 3, 14, PG 67, 1080.

¹⁴ Jan Chryzostom, *Homilia 66 ad Matthaem* 5, PG 58, 651.

¹⁵ Bazyl Wielki, *Sermo Asceticus* 10, PG 21, 648 B; *Regulae Fusius Tractate* 35, PG 31, 1004 C.

¹⁶ *Regula Sanctorum Patrum Serapionis, Macharii, Pafnutii et alterius Macharii* 2, 36-37, tłum. B. Degórski, *Uczynki miłosierdzia w świetle starożytnych regul mniszych*, „Vox Patrum” 30-31 (1996), s. 264.

¹⁷ Pachomiusz, *Praecepta* 50-52, PL 23, 73-74.

¹⁸ Sokrates Scholastyk, *Historia Ecclesiae* 9, 1, PG 67, 29-872.

¹⁹ Sozomen, *Historia Ecclesiae* 9, 1, PG 67, 1596.

²⁰ Hieronim, *Epistula 77 Ad Oceanum, de morte Fabiolae*, PL 22, 694.

²¹ Hieronim, *Epistula* 66, 11, PL 22, 645.

²² Bazyl Wielki, *Epistula* 143, PG 32, 592-593; Palladiusz, *Historia Lausiaca* 15/16, PG 34, 1036.

²³ *Concilium Chalcedonense*, canon 8.

w razie niepodporządkowania się jurysdykcji biskupa, podlegać mieli karom zgodnie z kanonami, natomiast przełożeni będący zakonnikami albo osobami świeckimi podlegać mieli w takiej sytuacji wykluczeniu ze społeczności kościelnej.

Przełożonymi instytucji dobroczynnych zostawały także inne osoby, głównie duchowni (diakoni, archidiaconi, prezbiterzy)²⁴. Zgodnie z zaleceniami, które formułował Grzegorz Wielki²⁵, na przełożonych ksenodochiów należało wybierać takich mężów, którzy życiem, obyczajami i pracowitością byli najgodniejsi, i tylko zakonników.

Terminy określające przełożonych, występujące w pismach chrześcijańskich, odpowiadały nazwie instytucji dobroczynnej, którą kierowali. Stąd na przykład przełożony domu dla pielgrzymów nazywany był *xenodochus*²⁶, przełożony domu opieki dla ludzi starszych *gerontocomus*²⁷, a przełożony sierocińca nosił nazwę *orphanotrophus*²⁸. Palladiusz, wspominając o wybudowaniu przez Jana Chryzostoma szpitali (*νοσοκομεία*) w Konstantynopolu, informował, że umieszczeni w nich byli lekarze, kucharze, pielęgniarze oraz różnego rodzaju pomocnicy spośród celibatariuszy, którzy zajmować się mieli leczeniem chorych²⁹.

W związku z problemem pozyskiwania dochodów przez instytucje dobroczynne pozostawała kwestia zachowania ich majątku. Problem alienacji dóbr kościelnych znalazł swój wyraz w decyzjach papieskich. W liście napisanym 21 października roku konsulatu Kalepiusza (czyli w roku 447.)³⁰ i skierowanym do wszystkich biskupów sycylijskich, papież Leon wskazuje na okoliczności występowania ze skargami na nadużycia biskupów podczas sprawowania zarządu majątkiem kościelnym. Przywołuje przypadek kościoła w Tauromenium, którego duchowny o imieniu Panormus skarżył się przed świętym synodem na trwonienie przez biskupa majątku kościelnego. Nieuczciwy biskup miał sprzedawać oraz rozporządzać w inny sposób dobrami kościelnymi, narażając tym samym kościół na jeszcze większe zubożenie.

Ten i inne podobne przypadki zmusiły Leona do roztoczenia szczególnej opieki nad wszystkimi kościołami i sformułowania wieczystego, dotyczącego wszystkich biskupów, zakazu darowania, zamiany lub sprzedaży jakiegokolwiek rzeczy będącej własnością jego kościoła. Wyjątek stanowiła sytuacja, w której dokonanie takiej transakcji przyniosłoby niewątpliwą korzyść kościołowi. Wówczas biskup miał obowiązek uzyskania zgody pozostałych duchownych z jego kościoła. W razie wyrażenia zgody przez prezbitera, diakona lub duchownego jakiegokolwiek stopnia na dokonanie czynności przynoszącej szkodę kościołowi, winnemu duchownemu wymierzona była kara w postaci pozbawienia urzędu oraz uniemożliwienia uczestnictwa w komunii świętej. Uzasadnieniem takiego rozstrzygnięcia było przekonanie, że, zarówno biskupi, jak i duchowni niższych szczebli, powinni dbać o interesy Kościoła

²⁴ Palladiusz, *Dialogus de vita s. Joannis Chryzostomi* 5, PG 47, 20.

²⁵ *Epistulae* 4, 24, Corpus Christianorum. Series Latina (dalej: CCL) 140, 242.

²⁶ Teofanes, *Chronographia* a. 520, PG 108, 408 B.

²⁷ Euzebiusz Aleksandryjski, *Sermo* 21, 3, PG 86, 425.

²⁸ Ewagriusz, *Historia Ecclesia* 2, 11, PG 86.

²⁹ Palladiusz, *Dialogus de vita s. Joannis Chryzostomi* 7, PG 47, 25.

³⁰ *Epistulae* 17, PL 54, 727-729.

i zachowywać nienaruszone dary przekazane w postaci swych majątków na rzecz Kościoła przez wiernych, w nadziei na zbawienie duszy³¹.

Papież Leon posługiwał się różnymi określeniami opisującymi sposoby alienacji dóbr kościelnych. Należy do nich darowizna, zamiana i sprzedaż (*donatio, commutatio, venditio*). Leon używał także określenia *rozporządzać w inny sposób (et diversis modis alienando)*. Terminy te stanowią wyraźne nawiązanie do prawnych form alienacji rzeczy.

Zarządzenia podobne do postanowień Leona sformułował także w 502 roku papież Symmachiusz³². Postanowienie papieża Symmachiusza wprowadzało zakaz alienacji (*alienatio*) rzymskich dóbr kościelnych, a w tym gruntów wiejskich i miejskich, wyposażenia kościołów czy naczyń liturgicznych. Zakaz obejmował miał rzeczy obecnie należące do Kościoła oraz te, które w przyszłości przezeń zostaną nabyte. Skierowany był do aktualnych przełożonych (*qui nunc antistes*), wybranych przez społeczność kościelną, a także do ich następców. W razie złamania zakazu, czynność miała pozostać bezskuteczna (*inefficax*), a dokonujący jej oraz ci, którzy z nim współdziałali, narażeni byli na klątwę kościelną³³.

Alienacja dóbr kościelnych była, począwszy od V wieku, przedmiotem zakazów formułowanych we wczesnym Kościele. Pochodzący z 13 września 401 roku kanon synodu prowincjonalnego w Kartaginie³⁴ wprowadzał zakaz sprzedaży czegokolwiek, co należy do Kościoła. Dopuszczano wprawdzie możliwość zbycia rzeczy, ale tylko w razie zaistnienia pilnej potrzeby, i o ile rzecz kościelna nie przynosiła dochodu.

Kontynuację tegoż postanowienia stanowił kolejny, 33. kanon koncilium kartagińskiego³⁵. Zawierał on zakaz, skierowany tym razem do prezbiterów, sprzedaży własności kościołów, w których są ustanowieni, bez zgody biskupów. Postanowienie synodu powtarzało także stanowisko, w myśl którego nielegalnym jest sprzedawanie przez biskupów dóbr kościelnych bez zgody synodu albo wiedzy ich prezbiterów. Postanowienie kościelne kończyło się wymownym stwierdzeniem, iż tak jak biskup nie powinien przywłaszczać sobie własność Kościoła, który jest jego matką, tak prezbiter nie powinien czynić podobnie z majątkiem kościelnym, który oddany został pod jego pieczę.

Postanowienia synodu w Kartaginie stanowią wyraz jednoznacznej postawy władz Kościoła, zakazującej alienacji dóbr kościelnych poza wąsko zakreślonym wyjątkiem i pod pewnymi warunkami proceduralnymi. Choć postanowienia synodu nie dotyczyły wprost instytucji dobroczynnych, jednak należy przyjąć, iż zakaz alienacji dotyczył także ich ponieważ instytucje charytatywne stanowiły część majątku kościelnego.

³¹ *Epistula* 17, PL 54, 727-729.

³² *Epistula* 6, źródło cyt. za C. Trezzini, *La legislazione canonica di Pappa Gelasio I 492-496*, Locarno 1911, s. 198: *Ne unquam praedium seu rusticum sive urbanum, vel ornamenta et ministeria ecclesiarum, quae nunc sunt vel quae ex quibuslibet titulis ad ecclesiarum iura pervenerint, ab eo qui nunc antistes sub electione communi fuerit ordinandus, et illis, qui futuris saeculis sequentur, quosumque titulo atque commento alienentur. Si quis vero aliquid earum alienare voluerit, inefficax atque irritum iudicetur. Sitque facientii vel consentienti accipintique anathema.*

³³ Por. Grzegorz Wielki, *Epistula* 14, 2, CCL 140 A, 1066.

³⁴ *Concilium Carthaginense*, canon 26, PL 67, 192.

³⁵ Tamże, canon 33, PL 67, 192-193.

Piśmiennictwo wczesnochrześcijańskie nie stanowi źródła wielu informacji o przywilejach, jakimi cieszyć się mogły instytucje dobroczynne. Udzielanie zwolnień podatkowych czy określanie szczególnych terminów przedawnienia skarg stanowiło, jak zostanie to wskazane niżej, domenę działalności prawodawczej cesarzy.

Na uwagę zasługują w omawianym zakresie jedynie dwa listy Bazylego Wielkiego.

W pierwszym liście³⁶, napisanym w 373 roku, Bazyli rekomendował zaproszonemu, ale nieobecnemu na zgromadzeniu ku czci błogosławionego męczennika Eupsychiosa urzędnikowi finansowemu (*Νομεραρίω ἐπάρχω*; *Numerario praesidum*) – poborcy z ramienia prefektów, osobę swego brata-zakonnika. Przedstawia go jako godnego zaufania, bogobojnego, prawdomównego i oddanego sprawie ubogich. Bazyli polecał go uwadze i zaufaniu swego adresata i prosił o udzielenie mu wszelkiego wsparcia. Bazyli zwracał uwagę swego adresata na ptochotrofium (*πτωχοτροφείον, pauperum domum*) i prosił o całkowite zwolnienie go z podatków (*σε δηλονοτικά πτωχοτροφίαν της συμμορίας, ac omnino vectigalibus eximere*). Przypominał, iż jego kolega z urzędu uwolnił od obowiązków publicznych (*tributis eximere*) „małą własność ubogich”.

W drugim liście³⁷, skierowanym do innego urzędnika finansowego (*νομεραρίω, numerario*), Bazyli wyrażał przekonanie, że wizyta urzędnika w ptochotrofium (*πτωχοτροφείον, pauperum hospitium*) zarządzanym przez biskupa sprawi, iż nie zostanie odmówiona mu żadna prośba. Opiera się przy tym na świadectwie dobroczynności adresata, który wspierał ptochotrofia (*πτωχοτροφεία, hospitia*) w Amasei zyskując przez to boże błogosławieństwo. Bazyli informował, że otrzymał od kolegi urzędnika obietnicę pomocy dla ptochotrofiów (*πτωχοτροφεί, hospitia*).

Pierwszy z listów wyraźnie wspomina o zwolnieniu podatkowym. Termin służący do opisania ciężarów publicznych to *τέλος (vectigal, tributum)*. Drugi z listów o podatkach nie wspomina. Jednak, z powodu, iż został skierowany do urzędnika finansowego, można wnioskować, że treścią wsparcia, o jakie Bazyli się ubiegał, mogło być zwolnienie podatkowe. Listy Bazylego świadczą dodatkowo o praktyce indywidualnego zwalniania poszczególnych instytucji dobroczynnych lub ich zespołów z ciężarów publicznych. Można domyślać się, że o takie przywileje ubiegali się inni twórcy instytucji dobroczynnych, choć źródła o takich wydarzeniach nie wspominają.

III

W prawie rzymskim poklasycznym regulacje dotyczące instytucji dobroczynnych, wprowadzane były począwszy od 472 r., a skończywszy na 546 r.³⁸

W zakresie powstawania i pozyskiwania dochodów przez instytucje dobroczynne znamienne były postanowienia cesarza Zenona. Od czasu wydania jego konstytucji³⁹

³⁶ *Epistula* 142, PG 32, 592.

³⁷ *Epistula* 143, PG 32, 593.

³⁸ W niniejszym artykule autor ogranicza się do zestawienia i krótkiego opisu konstytucji cesarskich. Szczegółową analizę regulacji prawnych dotyczących chrześcijańskich instytucji dobroczynnych, pod kątem podmiotowości prawnej, zawiera praca M. Wójcik, *Fundacje dobroczynne (piae causae) w rzymskim prawie poklasycznym*, Lublin 2003.

³⁹ *Codex Iustinianus, Corpus Iuris Civilis* (dalej: C), t. 2, Berlin, Weideman 1954, 1,2,15.

obowiązywały wyjątkowe regulacje dotyczące nieformalnego przyrzeczenia dokonania darowizny (*pollicitatio*) na cele dobroczynne (C. 1,2,15). Konstytucja ta dotyczyła dokonywania darowizn na rzecz męczenników, proroków czy aniołów, z myślą o wybudowaniu pod ich wezwaniem domu modlitwy lub instytucji dobroczynnej. Stwierdzano w niej, iż wykonanie przyrzeczenia fundatora mogło być od niego lub jego spadkobierców bezwarunkowo wyegzekwowane⁴⁰.

Tworzenie instytucji dobroczynnych w drodze czynności *mortis causa*⁴¹ uregulowano w konstytucji Justyniana z 530 roku⁴². Konstytucja akcentowała konieczność realizowania rozporządzeń na wypadek śmierci na cele dobroczynne, a w tym utworzenie odpowiednich instytucji dobroczynnych. Jak wynika z wprowadzenia do konstytucji, rozporządzenia takie mogły polegać na dokonaniu rozporządzenia dobroczynnego na wypadek śmierci (*quis moriens piam dispositionem*), ustanowieniu spadkobiercy, ustanowienia legatu, fideikomisu, darowizny na wypadek śmierci albo inny ustawowy sposób (*quemlibet alium legitimum modum*)⁴³.

W zakresie zarządu instytucją dobroczynną najwcześniejszym aktem prawnym była konstytucja cesarza Anastazjusza (491-518)⁴⁴. Konstytucja regulowała problemy dotyczące dysponowania przez kościoły i instytucje dobroczynne należącymi do nich dobrami. Jej postanowienia odnosić się miały do kościołów, klasztorów i tych instytucji dobroczynnych, a w tym ksenodochiów i orfanotrofiów, które pozostawały pod zarządem arcybiskupów. Jak wynika z treści konstytucji, zarząd nad instytucją dobroczynną sprawowany był przez osoby duchowne⁴⁵.

Kwestie związane z zarządem instytucji dobroczynnej zostały szeroko omówione w konstytucji Justyniana z 15 listopada 530 roku w Konstantynopolu, skierowanej do prefekta pretorianów Juliana⁴⁶. Kompetencje nadzorcze biskupa zostały w konstytucji

⁴⁰ W prawie klasycznym przyrzeczenie darowizny (*pollicitatio*) nie podlegało zaskarżeniu, chyba, że dokonane w formie stypulacji lub po rozpoczęciu dzieła (*opus*). Konstytucja Zenona zawiera więc uregulowania nowe i wyjątkowe. E. Albertario, *La 'pollicitatio'*, Milano 1929; J. Roussier, *Le sens du mot 'pollicitatio' chez les juristes romains*, "RIDA" 3 (1956), s. 269-317; J. P. Lévy, *Essai sur la promesse de donation en droit romain*, "RIDA" 3 (1949), s. 104, 121-130; G. G. Archi, *La donazione. Corso di diritto romano*, Milano 1960, s. 94-103.

⁴¹ M. Wójcik, *Tworzenie fundacji dobroczynnych (piae causae) w drodze rozporządzeń testamentowych w prawie justyniańskim*, „Prawo-Administracja-Kościół” 2-3 (2001), s. 278.

⁴² C 1, 3, 45 (46) pr.

⁴³ Pochodząca z 15 kwietnia 545 roku nowela justyniańska *De Ecclesiasticis canonibus et privilegiis* w części powtarzała postanowienia konstytucji C. 1, 3, 45 (46). Nowela 131 oddzielnie uregulowała rozporządzenia, których przedmiotem było założenie domu modlitwy (*σεβασμίου ἐκκλήριου, oratorii*), ksenodochium (*ξενώνας, xenodochii*), ptochium (*πτωχείου, ptochii*), orfanotrofium (*ὀρφανοτροφείον orphanotrophii*), nosokomium (*νοσοκομείου, nosocomii*) czy innej czcigodnej instytucji (*ἄλλου σεβασμίου οἴκου, alterius reverendae domus*) od rozporządzeń, których celem było przeznaczenie majątku na wykupienie więźniów i wsparcie ubogich.

⁴⁴ C 1, 2, 17.

⁴⁵ Potwierdzają ten fakt postanowienia noweli Justyniana z 544 roku (*Novellae Iustiniani, Corpus Iuris Civilis*, t. 3, edd. R. Schoell, G. Kroll, Berlin, Weideman 1954, 120, 6 - dalej: Nov.): *Et si quidem sanctissime sint ecclesiae vel aliae venerabiles domus, quarum gubernationem loci sanctissimus episcopus aut per se per venerabilem clerum facit...* Mowa jest w niej o kościołach i *venerabiles domus* zarządzanych (*gubernatio*) przez biskupa lub jego duchownych.

⁴⁶ C. 1, 3 45 [46].

zakreślone dość szeroko, chociażby poprzez użycie dość ogólnych sformułowań mówiących o tym, że biskup dociekał i domagał się wypełnienia woli spadkodawcy (*episcopi de iis anquirant atque eos conveniant, ut omnia secundum defuncti voluntatem impleantur*) lub, że doglądał zarządu (*illos administrationem habere sinant neque ipsi administrent, sed eorum administrationem inspiciant*). Ale nie brak w cesarskich regulacjach także bardzo konkretnych wskazań. Zgodnie z nimi biskup w razie niedbałości przełożonych poprawiał (*emendare*) lub chwalił (*collaudare*) w sytuacji właściwego wypełniania obowiązków. W przypadku dalszych błędów pozbawiał (*expellere*) przełożonego funkcji i na jego miejsce ustanawiał (*instituant*) nowego, który przez swą bogobojność da gwarancję właściwego wypełnienia woli spadkodawcy⁴⁷.

Źródła prawne nie zawierają szczególnych wskazań, jakie kwalifikacje powinni posiadać kandydaci na przełożonych instytucji dobroczynnych. Pewnych informacji w tej materii dostarczają jednak wyjaśnienia kierowane do biskupów, dotyczące nadzoru, ustanawiania albo odwoływania z urzędu źle zarządzających przełożonych⁴⁸. Od przełożonego instytucji dobroczynnej oczekiwano przede wszystkim bogobojności i zrozumienia zbożnego charakteru prowadzonej przez instytucję działalności. W oczach prawodawcy, i być może zgodnie z powszechnym przekonaniem, najlepszą rękojmnią właściwego wypełniania funkcji przełożonego miała być pobożność kandydata określana jako *bojaźń boża noszona w sercu* (*qui magni Dei timorem in mente habeant*). Oddanie się bożemu dziełu wymagało zatem właściwej chrześcijańskiej postawy, gwarantującej poświęcenie, które będą poddane ocenie w dniu sądu bożego (*terribilem magni aeternique iudicii diem*)⁴⁹.

W marcu 528 roku⁵⁰ Justynian uregulował obowiązek składania w określonych terminach, zwłaszcza przy końcu swego urzędowania, sprawozdań i rachunków ze działalności związanej z pełnieniem funkcji zarządcy dóbr kościelnych⁵¹.

Po raz pierwszy regulacje dotyczące rozporządzeń na rzecz instytucji dobroczynnych wprowadziło ustawodawstwo justyniańskie (konstytucja Justyniana z 528 roku).

⁴⁷ Rozwinięciem powyższych dyspozycji były postanowienia noweli 131, datowanej na 15 kwietnia 545 roku i skierowanej do Piotra, *praefectus praetorio*. Nowela ta, tak jak konstytucja C. 1, 3, 45 [46], dotyczyła rozporządzenia ostatniej woli, której przedmiotem było ufundowanie instytucji dobroczynnej. Cesarz Justynian określał w niej zakres kompetencji biskupa. Zgodnie z nim, biskup miał sprawać pieczęć (*providentia*) nad instytucją dobroczynną. Uprawnienia nadzorcze biskupa zostały jednoznacznie wyrażone w następującym fragmencie noweli 131, 11: *In omnibus enim talibus piis voluntatibus sanctissimos locorum episcopos volumus providere, ut secundum defuncti voluntatem universa procedant*. Stanowił on upoważnienie i zobowiązanie dla biskupa do podejmowania starań, by wszystko odbywało się zgodnie z wolą zmarłego.

⁴⁸ C. 1, 3, 45 [46], 3; Nov. 131, 10.

⁴⁹ Na mocy konstytucji cesarza Leona z roku 472 (C. 1, 3, 31 [32]), przełożeni sierocińców sprawowali także funkcje tutorów i kuratorów wobec sierot i ich własności. Obowiązki opiekuna nie ograniczały się jedynie do spraw majątkowych. Konstytucja powyższa informuje, że przełożony szpitala jako opiekun wspomagał, żywił oraz wychowywał swych podopiecznych niczym ojciec. Postanowienia konstytucji zostały powtórzone w noweli justyniańskiej z 545 roku (Nov. 131, 15).

⁵⁰ C. 1, 3, 41 [42].

⁵¹ Powyższe regulacje powtarzała i rozwijała nowela 123, 23 z maja 546 roku. Nowela 123 zobowiązała do przedkładania rachunków (*rationes*) także przełożonych instytucji dobroczynnych oraz innych duchownych, którym powierzono zarząd majątkiem kościelnym.

Cesarz Justynian uznał, że darowizny dokonane na cele dobroczynne (*donationes super piis causis*) pomimo tego, że nie ujawniono ich dotychczas w aktach sądowych, powinny być ważne⁵².

W tym samym roku⁵³ Justynian wyraził pogląd, zgodnie z którym rozporządzenia na rzecz przełożonego instytucji dobroczynnej, poza pewnymi wyjątkami, należało traktować jako rozporządzenia na rzecz samej instytucji i przeznaczać na jej działalność. Natomiast rok później, w 529 roku⁵⁴, stwierdził dodatkowo, że jeśli ktoś przeznaczy coś na pobożny cel albo na kościół, ksenon, szpital, ptochium albo inną instytucję dobroczynną (*venerabilibus domibus*), na rzecz duchownych, na wykup więźniów, albo na samych biednych lub więźniów, wówczas ostatnia wola zmarłego powinna być ważna (*valet defuncti voluntas*)⁵⁵.

Justynian wprowadził także możliwość pozostawienia spadku instytucji dobroczynnej (we wrześniu 531 roku)⁵⁶, jednak w maju 535 roku Justynian wydał ustawę zakazującą instytucjom dobroczynnym przyjmowania w drodze darowizn lub rozporządzeń testamentowych nieurodzajnych gruntów⁵⁷.

Już od czasów rządów Anastazjusza (491-518)⁵⁸ rozpoczął się okres regulowania możliwości alienacji dóbr należących do instytucji dobroczynnych. Konstytucja Anastazjusza zawierała generalny zakaz zbywania (*alienationem cessare*) należących do nich nieruchomości i *civilium annonarum*.

Kolejne regulacje w materii alienacji dóbr instytucji dobroczynnych pochodziły już od Justyniana (C. 1, 3, 41 [42])⁵⁹. Celem wydania tej konstytucji była ochrona majątku kościelnego i instytucji dobroczynnych oraz przeciwstawienie się nadużyciom ze strony nieuczciwych zarządców. W myśl konstytucji Justyniana przełożony instytucji dobroczynnej nie mógł rozporządzać majątkiem, jaki nabył po objęciu swej funkcji. Dobra te przysługiwały instytucji, którą zarządzał i przeznaczone były na cele dobroczynne⁶⁰. Mógł natomiast w pełni dysponować w tym czasie majątkiem, jaki posiadał przed swą nominacją lub tym, jaki w trakcie pełnienia funkcji przełożonego

⁵² Prawodawca zniósł przy tym wcześniejsze regulacje dotyczące *intimatio*, czyli urzędowego ogłoszenia w zakresie obejmującym darowizny na rzecz kościoła lokalnego, ksenodochium, nosokomium, orfanotrofium, ptochotrofium, gerontokomium, brefotrofium, na rzecz samych ubogich albo gminy, których przedmiot jest wart do 500 solidów.

⁵³ C. 1, 3, 41 [42].

⁵⁴ C. 6, 48, 1, 2 6.

⁵⁵ Por. C. 1, 2, 22.

⁵⁶ C. 1, 3, 48 [49].

⁵⁷ Nov. 7, 12. Postanowienia tej noweli zostały powtórzone i rozwinięte w maju 544 roku. Nowela 120 ustalała, że w razie, gdy ktoś daruje, sprzedaje albo w inny sposób przeznaczy na rzecz instytucji, w tym pozostawi w spadku, jakieś nieurodzajne grunty, wówczas przenoszący nieruchomości powinien otrzymać je z powrotem i wynagrodzić instytucji dobroczynnej poniesione z tego tytułu szkody. Celem takiego rozstrzygnięcia miała być, podobnie jak we wcześniejszej regulacji, ochrona instytucji przed jakimkolwiek szkodami i obciążeniami, wynikającymi na przykład z zobowiązań publicznych.

⁵⁸ C. 1, 2, 17.

⁵⁹ Problematyka obrotu dobrami otrzymanymi w drodze zapisów, a w tym rocznych legatów na rzecz instytucji dobroczynnych uregulowana była także w konstytucji C. 1, 3, 55 (57) z 534 roku oraz noweli 131 z 545 roku. Justynian potwierdzał w niej zakaz sprzedaży *legatum annuum*.

⁶⁰ C. 1, 3, 41 [42], 12.

otrzymał od rodziców, stryjostwa, braci czy sióstr⁶¹. Dla tych, którzy nie przestrzegali zakazu, prawodawca przewidział określone sankcje⁶².

Próbę kompleksowego uregulowania kwestii obrotu majątkiem instytucji dobroczynnych stanowi nowela z 18 maja 535 roku [Nov. 7]⁶³. Justynian nakazywał w swej konstytucji, że kościoły i instytucje dobroczynne powinny mieć pozwolenie na zbywanie lub zastawianie należących do nich rzeczy. Zakaz alienacji bez pozwolenia dotyczył nieruchomości w postaci budynków, gruntów, ogrodów i tym podobnych, a także niewolników wiejskich oraz *civile annonam*, należących do wymienionych instytucji.

W noweli 120 cesarz Justynian potwierdzał generalny zakaz sprzedaży, darowania, zamiany, ofiarowania w jakikolwiek sposób, oddawania w prawo kolonatu albo jakiegokolwiek zbywania rzeczy należących do kościoła konstantynopolińskiego, orfanotrofium, nosokomium, ksenodochium, ptochotrofium albo innej pobożnej instytucji. Regulacje przewidywały jednak liczne wyjątki od zakazu obrotu majątkiem instytucji dobroczynnych. Należały do nich możliwość ustanawiania emfiteuzy, użytkowania, hipoteki, dzierżawy, dokonywania sprzedaży w celu spłaty zadłużenia czy zamiany.

Pierwszą znaną regulacją dotyczącą przywilejów instytucji dobroczynnych jest konstytucja Leona i Antemiusza ze stycznia 472 roku⁶⁴. Konstytucja zachowywała wszystkie przywileje (*omnia privilegia*), które niegdyś otrzymały stołeczne instytucje kościelne (orfanotrofia, klasztory, kościoły, ptochia, ksenodochia i inne instytucje). Uzasadnieniem takiej łaskawości miał być szczególnie charakter działalności tych instytucji, polegający na żywieniu, wychowywaniu i utrzymywaniu dzieci czy ubogich. Konstytucja rozciągała ponadto na budynki oraz inne przedmioty, które znajdowały się pod pieczęcią *orfanotrofa*, wszystkie przywileje, jakie posiada i będzie posiadać Kościół (*sancta ecclesia*) w Konstantynopolu. Niestety, treść konstytucji nie precyzuje, jakich przywilejów dotyczyła.

Na uwagę zasługuje także, pochodząca z tego samego roku, konstytucja C. 1, 3, 32, [33]. Na jej mocy zachowywały ważność udzielone wcześniej kościołom i instytucjom dobroczynnym (*xenodochiis sive ptochiis*), zarówno ogólnie (*generaliter*), jak i indywidualnie (*quam specialiter*) przywileje. Niestety, nie jest dokładnie określone z jakich, w szczególności, nadzwyczajnych ciężarów (*extraordinaria munera*) zwolnione zostały instytucje.

Konstytucja Justyniana z listopada 529 roku nakazywała, by przedmioty, które przekazane zostały *inter vivos* albo *mortis causa* kościołom, ksenonom, klasztorom, ptochotrofom, brefotrofom, orfanotrofom, gerontocomiom albo innym tego typu instytucjom (*consortium*), były zwolnione od ciężarów publicznych. Na podstawie

⁶¹ C. 1, 3, 41 [42], 11.

⁶² Postanowienia, dotyczące zakazu alienacji dóbr uzyskanych przez administratora instytucji dobroczynnej, zostały powtórzone w 534 r. (Nov. 131, 13). Justynian upoważnił przelożonych do dysponowania nabytym po objęciu urzędu majątkiem tylko na cele dobroczynne lub związane z funkcjonowaniem samej instytucji.

⁶³ Por. Nov. 120.

⁶⁴ C. 1, 3, 34 [35].

przywileju, czyniąc wyraźne rozróżnienie pomiędzy majątkiem kościelnym a dobrami prywatnymi, Justynian zwolnił instytucje dobroczynne od uiszczania podatku dochodowego (*lecratovum descriptio*) z tytułu nabycia rzeczy wskutek czynności między żyjącymi (*sive inter vivos*) lub na wypadek śmierci (*sive mortis causa, sive in ultimis voluntantibus habita*). Podatek ten ciążył na osobach, które otrzymały przysporzenie od urzędnika kurialnego, a same do kurii nie należały⁶⁵.

W roku 545 Justynian wprowadził wspólne regulacje dotyczące przywilejów dla kościołów i instytucji dobroczynnych⁶⁶. Justynian nakazywał zwolnienie kościołów i innych instytucji dobroczynnych (które wymienia w innej części⁶⁷) od *sordidas functiones* oraz *extraordinarias descriptiones*. Zwolnienie obejmowało także podatek dochodowy z tytułu nabycia rzeczy pochodzącej z majątku kurialnego (*lucrativum descriptio*).

Szczególny rodzaj przywilejów stanowiły normy dotyczące przedawnienia skarg przysługujących instytucjom dobroczynnym. Pierwsza konstytucja w tej materii wydana została przez Justyniana w kwietniu 530 roku⁶⁸. Cesarz postanawiał, że kościoły, ksenony, ptochia, klasztory męskie i żeńskie, orfanotrofia, brefotrofia, gerontokomia i gminy miejskie miały prawo dochodzić wydania rzeczy pozostawionych im w testamencie, legacie, fideikomisie albo darowanych lub sprzedanych bez względu na oparte na powszechnych zasadach przedawnienie skarg. Prawodawca wyrażał pragnienie, by przedawnienie skarg nie dotyczyło wspomnianych instytucji, ale postanawiał równocześnie, że termin przedawnienia odpowiadać ma maksymalnej długości życia człowieka, czyli stu lat.

Powyższy termin przedawnienia potwierdzony został w noweli Justyniana dla Kościoła w Rzymie w kwietniu 535 roku (a więc dwa miesiące po opublikowaniu *Kodeksu*)⁶⁹. Jednak później, w 541 roku⁷⁰, Justynian skrócił termin przedawnienia do czterdziestu lat.

IV

Analiza literatury wczesnochrześcijańskiej i norm prawa kościelnego oraz źródeł prawnych pozwala na porównanie zrekonstruowanych dwóch modeli instytucji dobroczynnej. Model instytucji przedstawiony w prawie rzymskim odpowiada modelowi wynikającemu ze źródeł chrześcijańskich. Oba przedstawiają instytucję dobroczynną jako instytucję kierowaną przez specjalnie powołanego przełożonego, który mógł dysponować majątkiem należącym do instytucji dobroczynnej w ramach ustalonych przez obowiązujące prawo (kościelne bądź cesarskie). Przełożeni instytucji dobroczynnych mieli określone obowiązki. Ponadto na instytucjach dobroczynnych spoczywał obowiązek ponoszenia ciężarów publicznych, z których mogły być wyjątkowo zwalniane.

⁶⁵ C. 10, 36 [35].

⁶⁶ Nov. 131, 5.

⁶⁷ Nov. 131, 10.

⁶⁸ C. 1, 2, 23.

⁶⁹ Nov. 9, 1.

⁷⁰ Nov. 111, 1.

Jednak obszar regulacji objęty przez prawo rzymskie jest obszerniejszy niż kwestie poruszane w literaturze chrześcijańskiej i prawie kościelnym. Prawo rzymskie szczegółowo określa kwestie dotyczące powstania instytucji dobroczynnych, podczas gdy źródła chrześcijańskie informują jedynie o fakcie ich istnienia. Wczesne prawo kościelne zawiera ogólne dyspozycje dotyczące piastowania funkcji przełożonych przez duchownych (koncentrując się przede wszystkim na kwalifikacjach moralnych), natomiast prawo rzymskie szczegółowo opisuje obowiązki i prawa przełożonych (pomijając jednak problem osobistych kwalifikacji). Prawo cesarskie w szczegółowy sposób zajmuje się rozporządzeniami na rzecz instytucji dobroczynnych, podczas gdy źródła chrześcijańskie – a w tym prawo kościelne – nie formułuje w tej mierze wyraźnych dyrektyw. W prawie rzymskim widocznemu rozwinięciu uległa także problematyka ochrony majątku instytucji dobroczynnych podejmowana w postanowieniach synodów i soborów.

Z natury rzeczy wzmianki o instytucjach dobroczynnych zawarte w źródłach chrześcijańskich traktują o okolicznościach powstawania instytucji dobroczynnych. Natomiast regulacje prawne zajmują się kwestią poprawności, ale także – co ważne – efektywności ich tworzenia. Treść regulacji prawnych wyraża zatem to, co mogło być przedmiotem zainteresowania cesarzy: wzmocnienie chrześcijańskiego cesarstwa rzymskiego poprzez zapewnienie rozwoju sieci instytucji kościelnych. Wpływ praktyki na prawo dokonał się więc dzięki uznaniu prawodawcy, iż poddana regulacjom praktyka zasługuje na ochronę ze względu na interes państwa.

Postanowienia cesarskie, dotyczące zarządu instytucji dobroczynnych, świadczą o zachodzącym procesie instytucjonalizacji chrześcijańskiej działalności charytatywnej. Funkcjonowanie instytucji dobroczynnych stało się przedmiotem zainteresowania chrześcijańskich cesarzy, którzy w ich istnieniu mogli dostrzegać korzyści dla funkcjonowania państwa. Wyrazem takiego stanowiska było dążenie prawodawcy do zapewnienia należytego działania instytucji dobroczynnych, polegające na wprowadzaniu postanowień dotyczących ustanawiania zarządu, nadzoru kościelnego, odpowiedzialności przełożonych instytucji, zakresu ich uprawnień i obowiązków.

Prawodawstwo cesarskie wyraźnie sprzyjało dokonywaniu rozporządzeń na rzecz instytucji dobroczynnych. Źródła prawne, dotyczące rozporządzeń na rzecz instytucji dobroczynnych, a w tym wyłączenia z kategorii *personae incertae*, zwolnienia z obowiązku insynuacji, liberalizacji wymogów co do formy, wyłączenia od postanowień *lex Falcidia*, a także ochrony przed otrzymywaniem nieurodzajnych gruntów, obejmują okres zaledwie siedemnastu lat (528-545). Wprawdzie ustawodawstwo w tej materii poprzedzone było długim procesem regulacji rozporządzeń na rzecz samego Kościoła, jednak okres szczególnie skoncentrowania się prawodawcy na problematyce rozporządzeń na rzecz instytucji przypada na pierwszy okres panowania Justyniana. Zamykająca ten okres nowela 131 z 545 roku stanowiła już zbiorcze i ostateczne uregulowanie materii rozporządzeń na rzecz Kościoła i instytucji dobroczynnych.

Podobnie w zakresie regulacji dotyczących zakazu alienacji dóbr oraz przywilejów przysługujących instytucjom dobroczynnym. Widoczna aktywność prawodawcza cesarzy w tym zakresie, a co za tym idzie szczegółowość regulacji potwierdza hipotezę o dążeniu do zachowania majątku instytucji dobroczynnych. Styk interesu publicznego z interesem instytucji dobroczynnych jest w tym zakresie wyraźny.

Literatura chrześcijańska oraz prawo kościelne, w kwestii instytucji dobroczynnych, nie stanowiły dla prawa cesarskiego źródła gotowych norm. Można powiedzieć, że chrześcijaństwo poddało dyskusji jedynie problematykę instytucji dobroczynnych. Z związku z powyższym można stwierdzić, że prawo chrześcijańskich cesarzy w przedmiocie instytucji dobroczynnych, choć tworzone w duchu i w związku z potrzebami społeczeństwa i Kościoła chrześcijańskiego, nie przejęło wprost rozwiązań wykształconych w praktyce chrześcijańskich instytucji dobroczynnych, lecz podejmując problem funkcjonowania określonego już modelu instytucji dobroczynnej zmierzało przede wszystkim do rozwiązywania praktycznych problemów, związanych ze sprawowaniem władzy i troską cesarzy o sprawne funkcjonowanie Imperium Rzymskiego. Wpływ chrześcijaństwa na prawo rzymskie poklasyczne dokonał się jedynie na płaszczyźnie kształtowania się modelu instytucji dobroczynnej jako formy działalności dobroczynnej, a nie w sferze poszczególnych norm.

Christian Charity In Roman Law

Summary

Charitable activity was a significant feature of early Christianity, and as the institution of the early Church developed, so its charitable activity evolved. Initially charitable activity consisted of the personal assistance of the faithful to the poor. But from the 4th century A.C. a new model of philanthropic activity appeared. According to Christian sources we can see that in the 4th century A. C. charitable institutions came into being. They specialized in giving support to various groups of people: the stranger (*xenodochium*), the sick (*nosokomium*), the elderly (*gerokomium*), the poor (*ptochotrophium*) and the fatherless (*orphanotrophium*, *brephotrophium*).

These charitable institutions became the subject of Church law in the 5th century A. C. The early Councils promulgated canons with the aim of defining the duties of the workers in such institutions and regulating of how such organizations should function and administrate their properties.

This model of organized charity became the subject of Roman legal regulations in the 5th and 6th century A. C. The Emperors started to lay down laws in aim to display charitable activity, to protect public and Church benefits, to reform public administrations and to reform Roman private law.

The issue of this paper is the influence of Christian charitable institutions on postclassical Roman.

